

**O ANIMOZITATE „COLEGIALĂ” NICIODATĂ STINSĂ –
NOTE PENTRU O ISTORIE A INSTITUTULUI DE ISTORIA ARTEI**

de ADRIAN-SILVAN IONESCU

Abstract: A “Collegial” Animosity that Never Died Down – Notes for a History of the Institute of Art History. In 1971, the old conflict between Remus Niculescu and Radu Bogdan re-emerged, attracting the very combative Vasile Drăguț into the arena, who launched a real campaign, in the pages of the periodical *România Literară*, against Bogdan, the author of the *Andreescu* monograph. In the last article signed by Drăguț, he dealt Bogdan the coup de grace, stating that he used in his work materials collected by others. This assertion opened a Pandora’s box and engaged many protagonists in the necessary clarification of the situation. Questioned verbally regarding the situation exposed in the press, Remus Niculescu wrote to Mircea Popescu, the director of the Institute at that time, detailing the facts and complaining about Radu Bogdan’s use of the documentation he had collected about the Romanian artistic movement from 1860–1940, approximately 600 pages, bound in four files. In his turn, Radu Bogdan submitted a memorandum, asking the director of the institute to refute Drăguț’s claim. In three and a half typewritten pages, he explained how things had turned out and denied the misuse of materials originating from Niculescu’s research.

These documents are now being brought to light for the first time to contribute to the writing of a history of the Institute of Art History.

Keywords: Radu Bogdan, Remus Niculescu, Vasile Drăguț, use of materials collected by others.

Protagoniștii acestei relatări sunt trei iluștri istorici de artă, cercetători la Institutul de Istoria Artei din București, dintre care doi aveau să devină directori ai săi: Radu Bogdan (1920–2011), Remus Niculescu (1927–2005) și Vasile Drăguț (1928–1987). Fiecare dintre ei avea în spate o operă remarcabilă, punctată de studii și articole publicate în reviste de specialitate și volume sub nume propriu sau în colaborare. Primii doi erau moderniști și își dedicaseră studiile unor mari pictori români din secolul al XIX-lea (Bogdan lui Theodor Aman și Ion Andreescu, Niculescu lui Nicolae Grigorescu), în vreme ce ultimul era medievist și se ocupase de majoritatea expresiilor artistice din spațiul românesc din secolele XIV–XVIII, dar se pricepea și la arta modernă și contemporană dublându-și activitatea de cercetător cu aceea de critic de artă. Fără a fi concurenți în tematica abordată, între Bogdan și Niculescu se născuse o dușmănie care, din când în când, lua forma unui conflict deschis. Amândoi erau niște apropiați ai directorului fondator al Institutului, acad. G. Oprescu (1881–1969). Amândoi colaboraseră la volumul coordonat de Oprescu, *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R., II, Secolul XIX*, apărut în 1958, iar Niculescu scrisese, împreună cu profesorul, monografia în două volume *Grigorescu* (1961, 1962) dar, arestarea și condamnarea sa, în 1959, în procesul politic cunoscut drept lotul „Noica-Pillat”, făcuse ca primul volum să apară semnat doar de Oprescu.

Directorul nu tolera animozitățile dintre subalterni și, prin prestanța și respectul ce-l insufla, nimeni nu îndrăznește să ridice glasul ori să umble cu delațiuni și bârfe. Dar, după dispariția sa, vechile dușmăanii și invidii mocnite s-au reactivat și au explodat.

Eliberați de vigilența și exigența profesorului, a reizbucnit vechiul conflict dintre Remus Niculescu și Radu Bogdan, care l-a atras în arenă pe mai tânărul dar foarte combativul Vasile Drăguț, care a pornit o adevărată campanie, în paginile *României Literare*, împotriva autorului monografiei *Andreescu*.

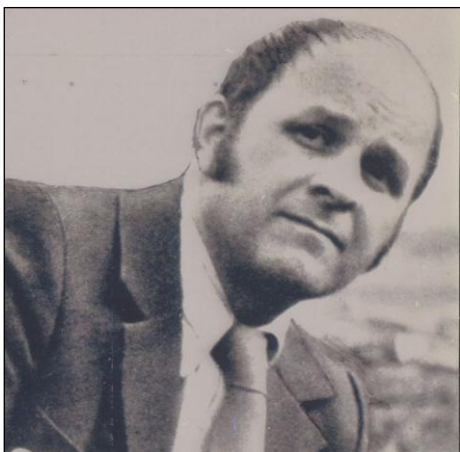

Fig. 1. Vasile Drăguț,
Institutul de Istorie Artei „G. Oprescu”.

În luna iunie 1971, Vasile Drăguț (Fig. 1) publicase în periodicul menționat o recenzie la volumul *Andreescu* semnat de Radu Bogdan (Fig. 2), care fusese laureat pe nedrept, după părerea sa, cu Premiul pentru Critică a Uniunii Artiștilor Plastici. Intitulat *O monografie în controversă*, autorul deplângea rezultatul nesatisfăcător al efortului de 20 de ani al lui Bogdan, conchizând: „Elogiind, încă o dată, priceperea și devotamentul cu care Radu Bogdan a asigurat apariția unor admirabile reproduceri, nu putem fi încântați de un text desuet ca metodă, cu respirație rece și orizont îngust”.¹ Evident, infatuatul monografist s-a inflammat și a dat un răspuns tăios recenzorului², iar de aici a început o polemică desfășurată în următoarele numere ale revistei, mult așteptate și comentate de oamenii de cultură și de artă. În articolul *Viraj periculos*, Drăguț, pe bună dreptate, acuza atitudinea lui Bogdan care considera că are exclusivitate asupra subiectului *Andreescu* și, timp de două decenii, nimeni altcineva nu a avut dreptul să se ocupe

de opera acestuia: „Cazul în discuție, pentru că este un «caz», denunță încă o dată practica de monopol, de feudă științifică incompatibilă cu ideea de progres în cercetare, de stimulativă confruntare de opinii”.³ Tot acolo, era atrasă atenția asupra neatenției monografistului de a-și exprima cuvenitele mulțumiri tuturor celor fără de al căror aport nu ar fi putut finisa lucrarea: „Știm cât de mult a beneficiat de îndelung răbdătoarea muncă a colegilor săi de secție, a muzeografilor și restauratorilor de la Muzeul de Artă al R. S. România care l-au ajutat efectiv la rezolvarea unor probleme sau, în unele cazuri, i le-au oferit gata rezolvate. Fără să-i citeze – probabil numele lor nu erau destul de reprezentative – și fără să le adreseze un complezent «merci», Radu Bogdan dovedește că a înțeles în sens invers morala din «Scrisoarea I»”. Folosind un joc de cuvinte pornind de la titlul recenzorului, Bogdan semnează articolul de răspuns *Virus periculos*, unde devine sarcastic și-l tratează de sus pe Drăguț, arătându-i că grațitudinea pe care o reclama pentru cei care-l ajutaseră o repartizase în volumele ce aveau să urmeze, iar de exclusivitate nu putea fi vorba: „Nu puteam aduce mulțumiri în volumul întâi unor persoane care și-au dat concursul exclusiv la probleme tratate în volumele viitoare, în al căror manuscris sunt menționate de mult. (...) Dar mai e și chestia cu «monopolul»! Aici, într-adevăr, Vasile Drăguț are de ce să se indigneze și să fie «drastic». Nu că n-ar mai fi scris și alții, în cei 20 de ani, studii și articole despre *Andreescu* (există vreo 60, semnate de 50 de autori diferiți, însă V. D., care nu-și pierde timpul cu lectura și cercetările, n-are de unde ști: așa că nu i-o iau în nume de rău). (...) Desigur, Vasile Drăguț e capabil să-mi replice și de data aceasta că nu m-am ocupat de «problemele de fond», că n-am intrat cu dumnealui în pretinsa controversă «științifică», și că mi-a pierit glasul în fața profunde dezamăgiri pe care i-a provocat-o «arătoasa» mea monografie! Dar între Vasile Drăguț și problemele de fond referitoare la *Andreescu* e o distanță atât de considerabilă, încât nu pot să-mi permit luxul acesta aici, abuzând și de răbdarea *României literare*, și de aceea a cititorilor. Ar trebui să-i explic lui V. D. ce este o problemă de fond. Căci, așa cum ați remarcat desigur și dumneavoastră, numai în probleme de fond n-a intrat dumnealui. (...) (Apropo, de ce vorbește Vasile Drăguț în numele întregului tineret, acuzându-l de ignoranță – dumnealui, care de fapt e june exclusiv în ale scrisului despre artă?)”.⁴ În încheierea acestui articol, Bogdan anunță că se oprește și nu mai continuă polemic. Dar, în ultimul articol semnat de Drăguț și intitulat *De-a v-ați acuns*, acesta îi aplică lui Bogdan lovitura de grație, afirmând că a folosit materiale adunate de alții: „Aglomerarea de documente – **foarte multe culese prin strădaniile nenumiților colegi de institut** (subl. V. D.) – nu poate înlocui un text de bază analitic, de circumstanțiată dezbateră a reporturilor picturii lui Ion Andreescu cu lumea artistică a epocii sale. (...) Am afirmat și repet: dincolo de o mare cantitate de documente, unele utile, volumul «*Andreescu*» nu conține decât un text de serviciu care nu reușește măcar să se apropie de vigoarea și căldura interpretărilor unor înaintași cărora nu li s-a asigurat nici un moment condițiile speciale de care a beneficiat Radu Bogdan”.⁵

¹ Vasile Dărguț, *O monografie în controversă*, în *România Literară* nr. 23/3.VI.1971, p. 26.

² Radu Bogdan, *Răzbaterele și abaterile unui critic*, în *România Literară* nr. 24/10.VI.1971, p. 26, 28.

³ Vasile Drăguț, *Viraj periculos*, în *România Literară* nr. 25/17.VI.1971, p. 26.

⁴ Radu Bogdan, *Virus periculos*, în *România Literară* nr. 26/24.VI. 1971, p. 26, 28

⁵ Vasile Drăguț, *De-a v-ați ascuns*, în *România Literară* nr. 28/ 8.VII.1971, p. 28.

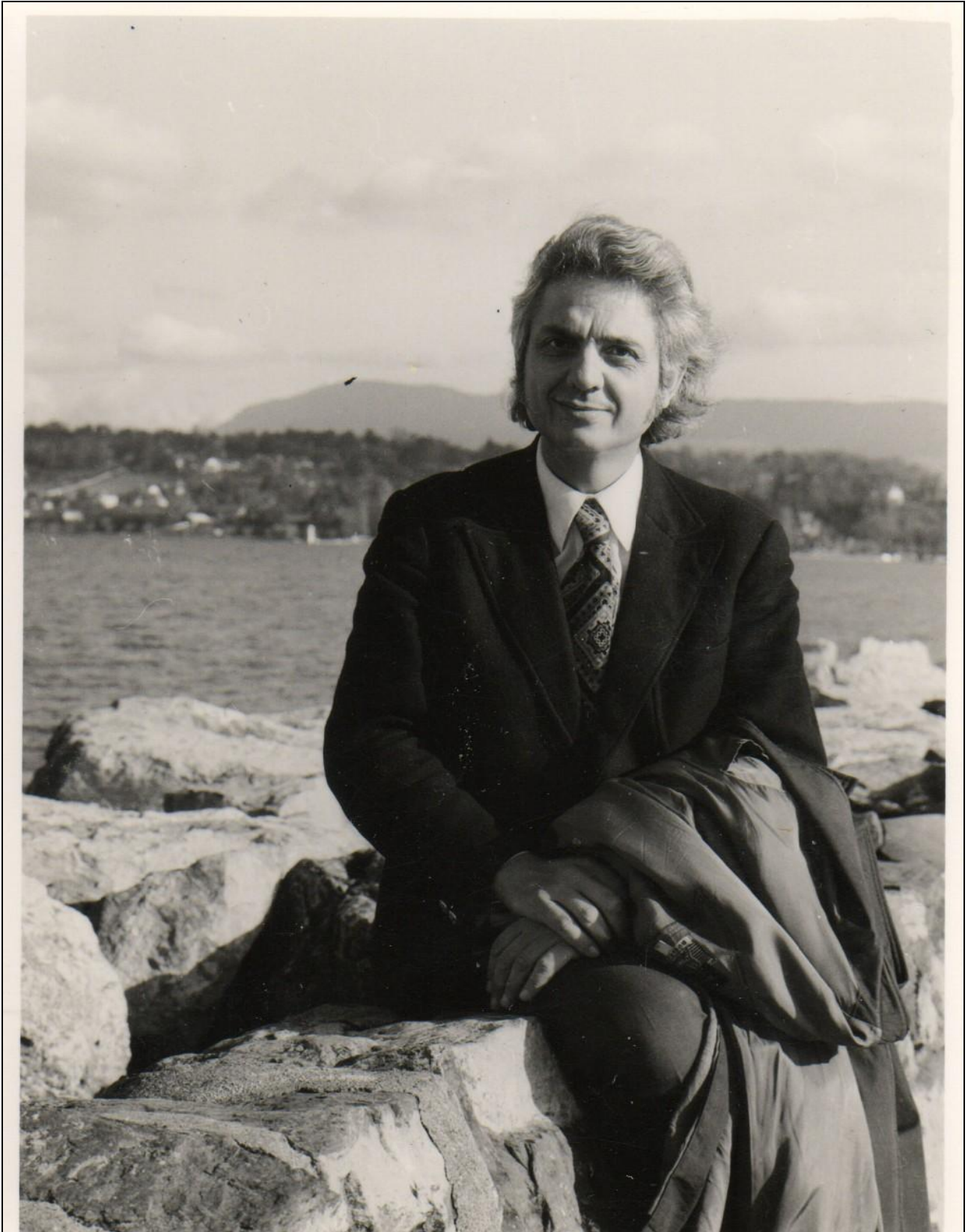

Fig. 2. Radu Bogdan, Geneva, 1972, Arhiva Radu Bogdan.

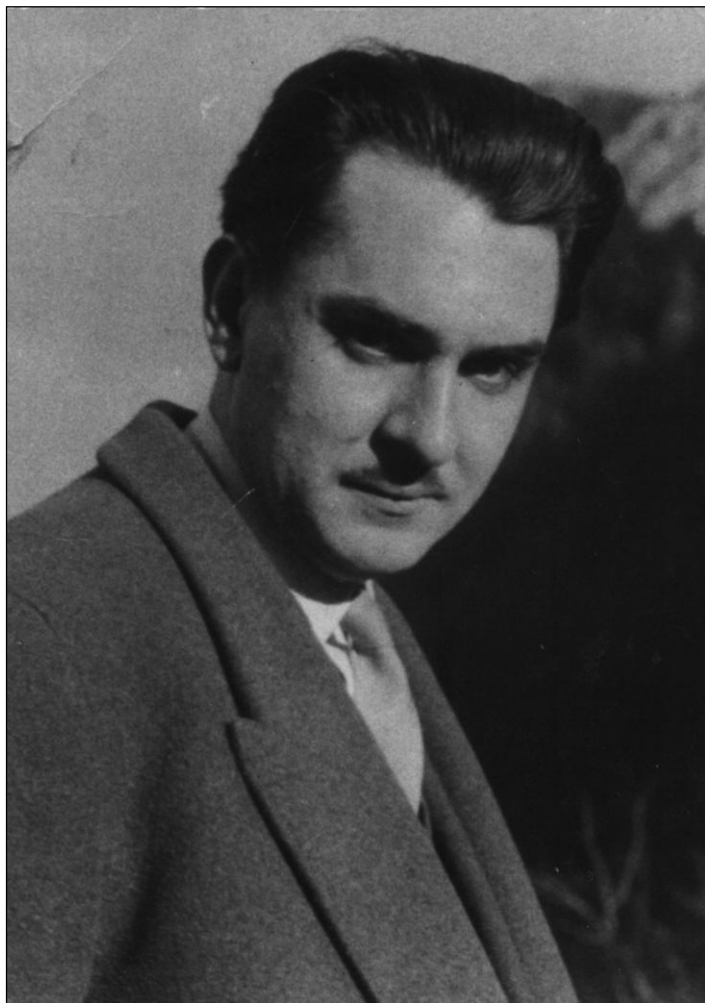

Fig. 3. Remus Niculescu, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”.

Aceste aserțiuni au deschis o cutie a Pandorei și au angajat mulți protagoniști în necesara lămurire a situației. Chestionat verbal în privința situației expuse în presă, Remus Niculescu (Fig. 3) semna, pe 29 octombrie 1971, o adresă destinată directorului din acel moment al Institutului, Mircea Popescu, în care detalia faptele și reclama folosirea de către Radu Bogdan a documentației adunate de el despre mișcarea artistică românească din intervalul 1860–1940, circa 600 de pagini, legate în patru dosare. Între 1960 și 1964, Niculescu fusese deținut politic, și, așa cum se exprima în adresă, „materialul științific strâns de mine și aflat în diferite faze de elaborare, a stat la dispoziția cui a vrut să-l folosească”⁶, dând exemplu că însuși G. Oprescu publicase, sub nume propriu, monografia *N. Grigorescu* (1961) și volumul *Steriadi desenator* (1961), elaborate de el. Semnatarul îl acuza pe Bogdan că inserase la bibliografia monografiei *Andreescu* articolele culese de el din presa secolului al XIX-lea, fără a fi cerut permisiunea de a le folosi și fără a da necesarul credit. Niculescu sintetiza foarte elocvent relația dintre el și coleg: „Între d-sa și mine sunt însă deosebiri de structură intelectuală care fac ca pe baza aceluiași material să ajungem adesea la concluzii diferite nuanțate sau chiar de-a dreptul opuse. O experiență îndelungată mi-a arătat că bunurile spirituale sunt inalienabile” (Fig. 4 a, 4 b).

Peste două zile, Radu Bogdan depunea un memoriu ce, mai riguros și mai atent cu aspectele formale decât Niculescu, l-a înregistrat sub nr. 241 din 1 noiembrie 1971 la Institutul de Istoria Artei al Academiei de Științe Sociale și Politice. Solicitând directorului institutului să dea o dezmințire la afirmația lui Drăguț, el expunea, pe trei pagini și jumătate, dactilografiate, cum decuseseră lucrurile și infirma folosirea abuzivă a materialelor ce proveneau din cercetările lui Niculescu⁷ (Fig. 5a, 5b, 5c, 5 d). Metodic, Bogdan prezenta punctual situația și găsea suficiente argumente pentru a se disculpa. Mai întâi revela vechea dușmănie dintre el și reclamant, subliniind: „Este necesar a nu se confunda problema de față cu aceea a acțiunii de defăimare la care s-a dat Remus Niculescu cu prilejul doctoratului meu din 1969, acțiune întreprinsă mai întâi oral, pe lângă regretatul profesor Oprescu, și concretizată apoi într-un document scris”. La punctul 2 al memoriului citează propoziția învinovătoare din recenzia la volumul *Andreescu* și îl acuza pe director că nu a luat poziție și nu l-a apărat: „Temeiul afirmației lui Vasile Drăguț lipsește (subl. R.B.), fapt care și numai singur îl pune pe autorul ei într-o lumină ce, după opinia mea, era de natură să vă oblige – ca Director al Institutului unde lucrez de 20 de ani – să luați din primul moment atitudine.” La punctul 3 devine chiar inchizitor în tonul folosit față de superiorul său ierarhic: „Mă siliți deci să mă ocup de pretențiile colegului Niculescu, pe care – conform celor știute prea bine de amândoi (adică de Dvs. și de mine) – acesta le-a trâmbițat ani de-a rândul pe toate drumurile, denigrându-mă. Dar nu le-a formulat niciodată cu precizia la care obligă buna credință, și nici nu mi le-a comunicat direct. V-a adus Remus Niculescu vreodată un argument în sprijinul pretențiilor exprimate, indicând concret ce anume din monografia «Andreescu», vol. I,

⁶ Arhiva Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, dosar și document nenumărat.

⁷ Arhiva Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, dosar și document nenumărat.

se sprijină pe vreun document cules de d-sa, fără ca eu să fi citat sursa, și fără ca acest document să aparțină patrimoniului public? În caz afirmativ vă rog să mă informați, ca să pot argumenta la rândul meu cât se poate de concret. Dacă însă nu a făcut-o până acum, vă rog să nu neglijați că până la data prezentului memoriu nu a fost produs temeiul în virtutea căruia Remus Niculescu își poate susține pretențiile, și că un asemenea procedeu se înscrie în șirul celor definite ca insinuare și incorectitudine, procedeu față de care apreciez că Dvs., personal, trebuia să fi luat de mult poziție întru apărarea demnității mele; ceea ce, în mod regretabil, nu ați făcut”. Tonul devine și mai agresiv la punctul 4: „Ținând seama de tot ce v-am arătat mai sus, apare mai mult decât surprinzător că Dvs., spre a desmînți niște afirmații care urmăresc să-mi lezeze grav profilul moral și profesional, pretindeți nu ca defăimătorii și insinuatorii – respectiv Vasile Drăguț și Remus Niculescu – să-și producă dovezile, ci ca subsemnatul să le invoc întru apărarea mea, și încă în condițiile lipsite de precizări concrete, în care v-am demonstrat că au fost făcute acele afirmații. Nu vi se pare oarecum de neînțeles, nu vă intrigă (afară doar dacă nu intervin aici situații care vă constrâng la o eludare), că după 20 de ani de când lucrez cu Dvs. în strânsă colaborare, într-un contact zilnic, de la om la om, sub controlul perpetuu și cu aprobarea Dvs. încă nu vă considerați în măsură să știți dacă sunt cu adevărat un tovarăș și un cadru științific corect, sau pur și simplu un element dubios? Căci numai unui element dubios – care trezește mari incertitudini în conștiința Dvs. – sunteți îndreptățiți să-i refuzați cu atâta persistență o dezmințire publică, care altfel ar fi trebuit să vadă de mult, cu toată promptitudinea momentului convenit și fără nici un ocol, lumina zilei”. La punctul 5, semnatarul memoriului revenea asupra îndelungii inamicității ce o manifesta colegul care data încă din primii ani ai fondării Institutului: „Dvs. știți foarte bine – ca unul care în repetate rânduri ați fost martorul faptelor, ba uneori chiar prima mea sursă de informare (de pildă în cazul afirmației calomnioase făcută odinioară de Remus Niculescu în legătură cu monografia mea despre Theodor Aman) – de câtă lipsă de loialitate și incorectitudine la adresa subsemnatului s-a făcut vinovat, din 1956 până azi, Remus Niculescu. Spre a înlătura orice echivoc, precizez: prin «incorectitudine» și «lipsă de loialitate» înțeleg insinuarea calomnioasă, intriga, denigrarea, precum și împiedicarea punerii în circulație sau a consultării unor opere și documente care afectau munca mea de plan”. Urma, la punctul 6, o critică dură la adresa confratelui care nu își onora la timp temele de plan sau, dacă o făcea, preda doar mici părți din ceea ce ar fi trebuit să fie o lucrare de proporții și, cu toate acestea, fusese încurajat, promovat și primise funcții de răspundere și salarii în consecință – de unde reiese că Bogdan aspirase la același lucru, dar nu beneficiase de nimic în acest sens. La punctul 7, semnatarul revine la solicitarea de a i se lua public apărarea și caută să se disculpe de folosirea unor materiale care aparțineau, în exclusivitate, Institutului și de solicitarea concursului unor colegi serviabili: „Poate că ezitarea Dvs. este pricinuită de faptul să am apelat uneori, în afara oricărei sarcini de plan, la ajutorul benevol al colegilor, pentru simpla transcriere, parțială sau integrală, a unor articole de presă, indicate în prealabil și cu exactitate de mine (cu loc, autor, titlu, pagină și dată de apariție); sau de faptul că am folosit asemenea transcrieri – evitând o inutilă pierdere de timp – atunci când le-am găsit în dosare ce conțineau legal și de drept zestrea documentară și instrinsecă a Institutului, respectiv a sectorului de istoria artei românești moderne și contemporane. Toate acestea, tovarășe Director, nu pot constitui argumente în fața gravului prejudiciu moral pe care au încercat să mi-l aducă, public, Vasile Drăguț, și, pe la toate colțurile de masă, Remus Niculescu, prejudiciu care prin tăcerea Dvs, vă implică, după cum ar continua să vă implice orice răspuns pe care l-ați da în viitor, dacă acesta nu ar beneficia de formulările și nuanțările necesare înlăturării celui mai mic echivoc”. La ultimul punct, își îndemna directorul să lămurească, fără întârziere, situația la forul tutelar, Academia de Științe Sociale și Politice, conform unei schițe date în anexă, și preciza că respectivul memoriu era absolut personal și nu dorea să fie comunicat decât Organizației de Bază a P.C.R. din Institut și, eventual, forurilor politice și administrative superioare.

Spre a-și susține nevinovăția și a avea suficiente argumente irefutabile prin care să demonstreze că nu abuzase de timpul colegilor, iar aceștia îi executaseră, cu plăcere, transcrierile necesare, Bogdan obținuse de la câțiva dintre ei – la solicitarea conducerii în urma persuasiunii sale – niște declarații scrise de mână și datele 26 și 27 octombrie 1971. Declarațiile au fost date de Elena Mateescu (Fig. 6), Carmen Laura Dumitrescu (Fig. 7a, 7b), Viorica Andreescu (Fig. 8) și Gheorghe Cosma (Fig. 9), toți atestând că activitatea a fost făcută benevol, în afară planului personal de cercetare, fără a fi de lungă durată și nici de mare anvergură (circa o jumătate de oră de muncă și aproximativ 10 articole conspectate).⁸ Din formularea textelor se vede că toți respectaseră modelul sugerat de Bogdan spre a-i fi avantajos.

⁸ Arhiva Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, dosar și documente nenumerotate.

Tovarășe Director,

Mi-ați cerut să vă comunic punctul meu de vedere asupra unui fapt petrecut în absența mea, între 1960 și 1964. Este vorba, anume, de copierea a cca 600 de pagini, conținute în patru dosare, cuprinzând material documentar privitor la arta noastră din perioada 1860-1940, cu deosebire însă la cea ~~d~~ a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la N.Grigorescu, rezultat din cercetările mele întreprinse în vechile periodice, în curs de aproape un deceniu, copiere efectuată cu aprobarea direcției Institutului, în beneficiul activității științifice a tov. Radu Bogdan, de către o dactilografă angajată în acord.

1° V-am răspuns, sătul și obosit ca atîția alții de nesfîrșitele discuții stîrnite în Institut de și în legătură cu tov. Radu Bogdan, rugîndu-vă să luați act că nu înțeleg să mă plîng de faptul la care vă referiți, datorat în esență unor împrejurări care se cunosc. Timp de mai mulți ani materialul științific strîns de mine și aflat în diferite faze de elaborare, a stat la dispoziția cui a vrut să-l folosească. Insuși directorul de atunci al Institutului a publicat sub numele său, cu unele modificări de suprafață, primul volum al monografiei N.Grigorescu, scris de mine (Meridiane, 1961), precum și volumul Steriadi desenator (Ed.Academiei, 1961), întocmit de mine în colaborare cu d-sa. Regretatul profesor G.Oprescu a arătat însă, în prefața ultimei sale cărți (N.Grigorescu. Maturitatea și ultimii ani, Meridiane, 1970), că primul volum al monografiei N.Grigorescu, cuprinzînd expunerea activității pictorului dintre 1853 și 1877, nu-i aparține.

2° Numeroase articole culese de mine din presa veche i-au fost fără îndoială de folos tov. Radu Bogdan, care le citează în bibliografia monografiei Andreescu (Meridiane 1970). Altminteri nici n-ar fi cerut copierea dosarelor mele de material documentar. Între d-sa și mine sînt însă deosebiri de structură intelectuală care fac ca pe baza aceluiași material să ajungem adesea la concluzii diferite nuanțate sau chiar de-a dreptul opuse. O experiență îndelungată mi-a arătat că bunurile spirituale sînt inalienabile.

3° Privesc dar cu indiferență faptul că tov. Radu Bogdan a utilizat fără învoirea mea și fără a menționa în vreun fel acest lucru, materialul documentar strîns de mine.

- 2 -

4° În 1964, cînd mi-ați restituit dosarele mele, nu m-ați prevenit că ele fuseseră puse între timp la dispoziția tov. Radu Bogdan. Am aflat de această împrejurare întîmplător, cîțiva ani mai tîrziu, fără a-i da, repet, prea multă importanță.

29 octombrie 1971

Remus Niculescu
Remus Niculescu

Fig. 4a. și b. Adresa lui Remus Niculescu din 29 octombrie 1971.

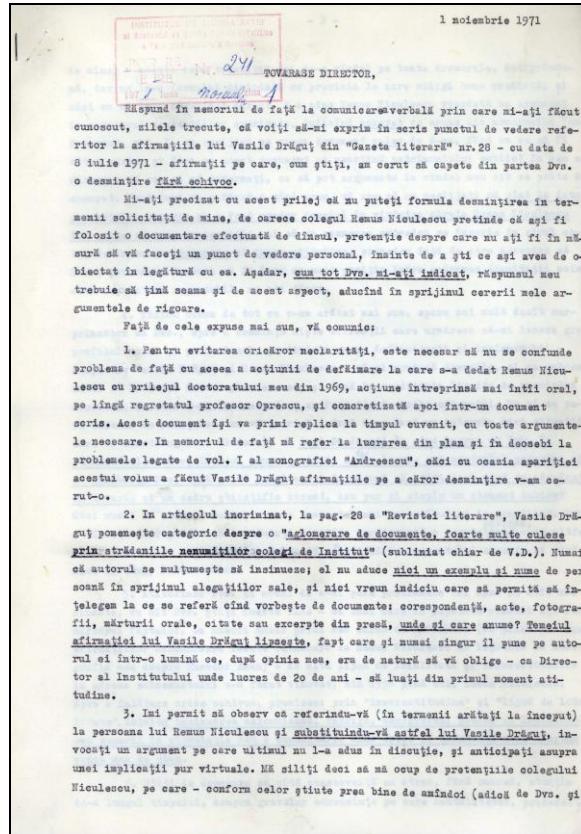

Fig. 5a.

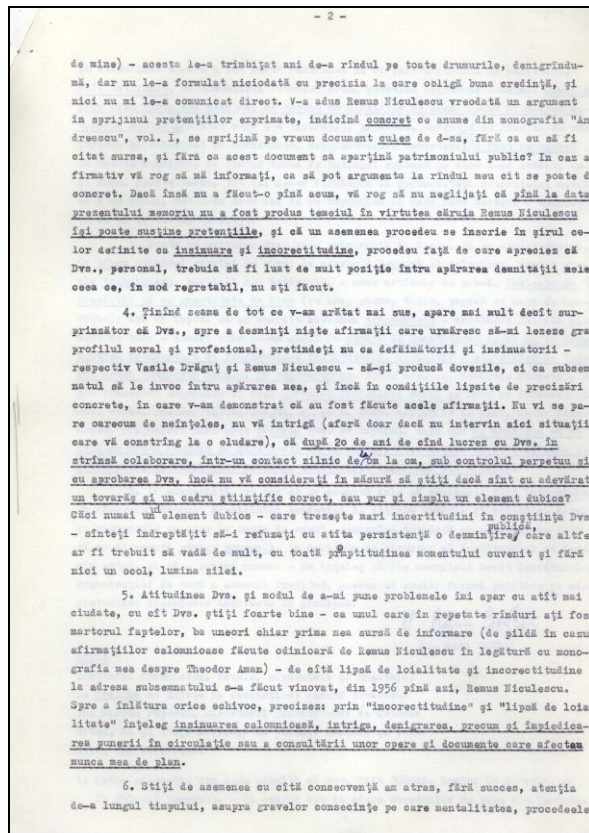

Fig. 5b.

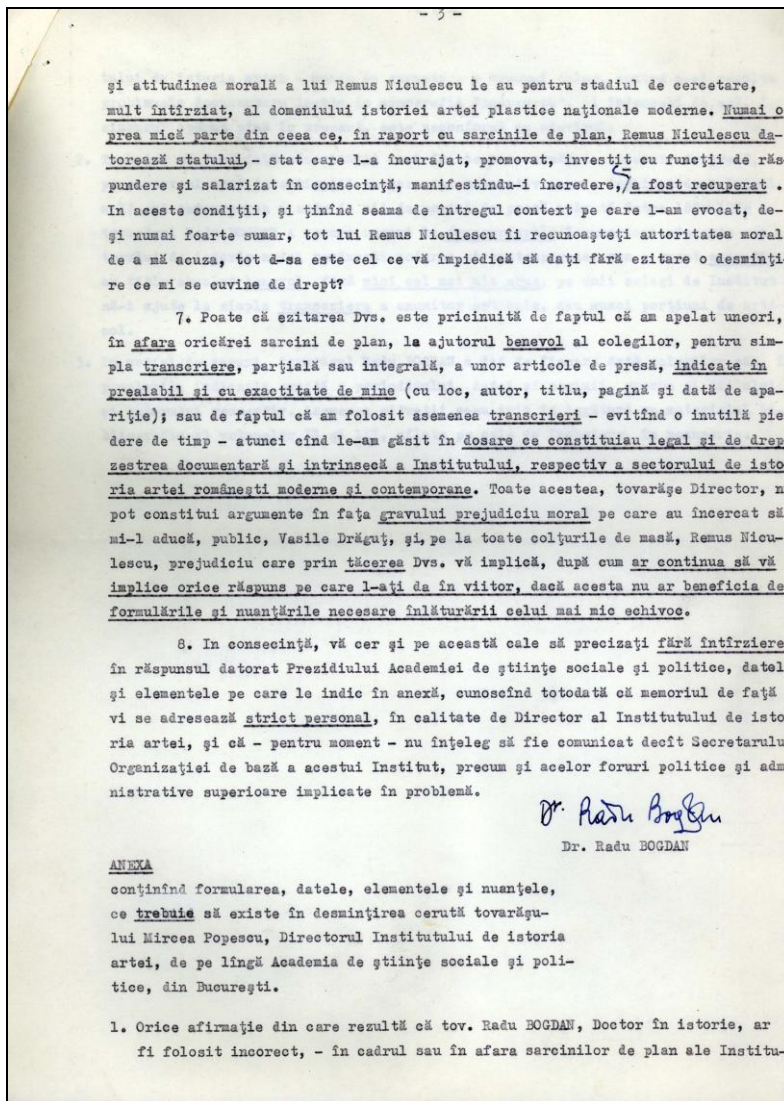

Fig. 5c.

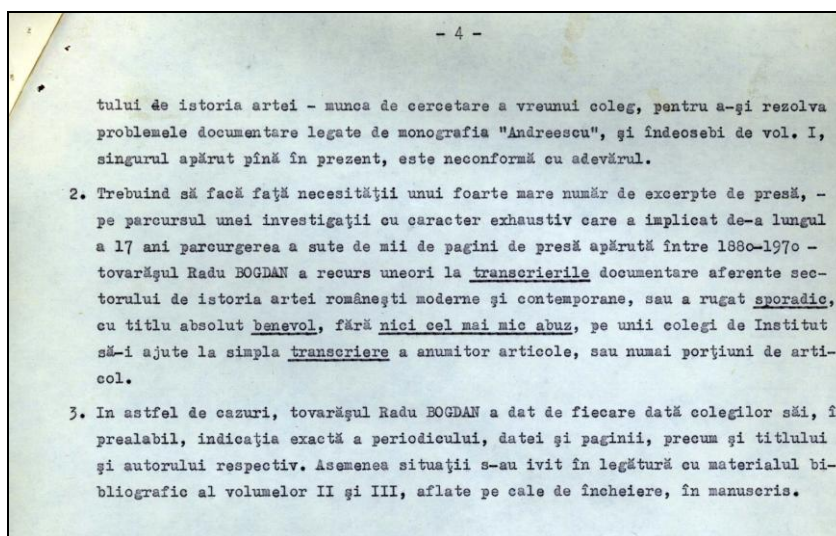

Fig. 5d.

Fig. 5a, b, c, d. Memoriul lui Radu Bogdan din 1 noiembrie 1971.

Subsemnata, Elena Mateescu, cercetator științific în Sectorul de istoria artei europene, declar la cererea Direcției Institutului:

Au transmis benevol pentru tov. Radu Bogdan un fragment dintr-un articol în limba germană (într-o perioadă în care făceam cercetări de presă, la Biblioteca Academiei, în cadrul planului Sectorului de artă românească modernă și contemporană). Mi-a fost indicată data exactă a apariției articolului respectiv. Nu mai rețin la ce este privitor acel text.

Elena Mateescu
26 octombrie 1971

Fig. 6. Nota Elenei Mateescu din 26 octombrie 1971.

Declarație.

Subsemnata Carmen Laura Dumitrescu, cercetător în sectorul de artă medievală, declar pe propria mea răspundere că în perioada 1963-1967 când am făcut parte din sectorul de artă modernă și contemporană, având funcția de documentarist, nu am fost solicitată de către tov. Radu Bogdan, șeful aceluia sector, pentru o activitate în afara planului, decât într-o singură împrejurare.

Tov. R. Bogdan m-a rugat, precizând că nu sunt întru nimic obligată să accept, să-i copiez un fragment de articol din „Adverbul Literar” - pe care totuși îl parcurgeam pentru întocmirea fișelor bibliografice în cadrul îndatoririlor de plan. Indicația bibliografică era precisă și în fapt tov.

./.

7a

Radu Bogdan dorea să verifice exactitatea unui text deja extras. Operația nu mi-a răpit mai mult de jumătate de oră.

C. Dumitrescu

27 X. 1971.

7b

Fig. 7a. și b. Nota lui Carmen Laura Dumitrescu din 27 octombrie 1971.

Declarație

Subsemnata Viorea Andreescu declară că în urma cu câțiva ani am ajutat, în mod benevol, pe tov. Radu Bogdan la documentarea pentru volumul „Andreescu”.

Am primit indicată precizie privind articole din presa veche (- titlul publicației, anul și ziua apariției -) în făcând operație de transcriere a textului. Nu îmi amintesc numărul articolelor - cred că până în număr de zece.

27 X 1971

Viorea Andreescu

Fig. 8. Nota Vioricăi Andreescu din 27 octombrie 1971.

Declarație,

Subsemnatul Gheorghe Cosma, cercetător la sectorul de artă românească modernă și contemporană, îmi amintesc că, între 1962-1964, tovarășul Radu Bogdan m-a rugat să-i scot niște fișe în legătură cu Andreescu din presa de epocă din Buzău.

Mi s-a spus că este greu să recunoști, după 7-8 ani, tot ce am făcut. Menționez că am fost rugat de tov. Radu Bogdan să-i fac acest serviciu în afara activității de pleac în timp ce făceam și alte cercetări de presă pentru arhiva documentară a sectorului. Mai precizez că numărul de fișe (și chiar câteva copii de articole) au a fost mare.

Conștient însă, că este regretabil că după câțiva ani este necesară o asemenea anchetare.

27 octombrie 1971

Gh. Cosma

Fig. 9. Nota lui Gheorghe Cosma din 27 octombrie 1971.

În urma acestui memoriu convingător, Mircea Popescu a înaintat o adresă lui Ion Frunzetti, care în acea perioadă era Președintele Secției de teorie și istoria artei și literaturii în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice. Directorul Popescu a respectat, cu strictețe, indicațiile lui Bogdat din anexă. Dar a mai adăugat un paragraf lămuritor în privința acuzațiilor apărute în presă, care se cereau a fi examinate: „O singură problemă rămâne deschisă. Pe vremea când tov. Remus Niculescu era în detenție, pe baza unei adrese semnată de prof. Oprescu și de tov. Radu Bogdan, a fost adus de la soția tov. R. Niculescu material documentar (excerpte de presă) care a fost dactilografiat și apoi depus la direcție. Un exemplar, însumând mai multe sute de pagini, din acest material documentar, a fost dat, la cerere, tovarășului Radu Bogdan, la care se află și astăzi. În legătură cu aceasta, tov. Remus Niculescu afirmă și în ultima sa declarație scrisă, ca și verbal, în alte împrejurări anterioare, că tov. Radu Bogdan a utilizat fără învoirea D-sale și fără a menționa în vreun fel acest lucru, materialul documentar strâns de D-sa”⁹ (Fig. 10 a, 10 b). Totuși, nici în urma acestor demersuri nu s-a luat nicio măsură și nu a fost publicată nicio dezmințire.

Tovarășului,
ION FRUNZETTI
 Președintele Secției de teorie și istoria artei și literaturii a Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România.

L o c o

În legătură cu memoriul ce v-a fost înaintat de către tov. Radu Bogdan, șef de sector la Institutul nostru, în urma unui articol publicat de tov. Vasile Drăguț în "România literară" nr.28/1971, vă comunic că, pe baza cercetărilor făcute am ajuns la următoarele concluzii:

1. Trebuind să facă față necesității de a dispune de un foarte mare număr de excerpte din presă, tovarășul Radu Bogdan a rugat - de câteva ori - în cadrul cercetărilor de mare amploare, pe care le-a întreprins de-a lungul a 17 ani - cu titlu absolut benevol și în afara oricăror obligații de plan, pe unii colegi de la Institut să-l ajute la transcrierea anumitor articole sau porțiuni de articole.
2. În toate aceste cazuri, tov. Radu Bogdan a indicat de fiecare dată colegilor săi, în prealabil, toate datele necesare (titlul ziarului, titlul articolului, autorul și pagina). Niciunul dintre cei ce i-au oferit acest ajutor colegial nu emite vreo pretenție în ce privește prioritatea sau paternitatea cercetărilor.
3. O singură problemă rămâne deschisă. Pe vremea când tov. Remus Niculescu era în detenție, pe baza unei adrese semnată de prof. Oprescu și de tov. Radu Bogdan, a fost adus de la soția tov. R.Niculescu material documentar (excerpte din presă) care a

10a.

- 2 -

fost dactilografiat și apoi depus la direcție. Un exemplar, însumând mai multe sute de pagini, din acest material documentar, a fost dat, la cerere, tovarășului Radu Bogdan, la care se află și astăzi. În legătură cu aceasta, tov. Remus Niculescu afirmă și în ultima sa declarație scrisă, ca și verbal, în alte împrejurări anterioare, că tov. Radu Bogdan a utilizat fără învoirea D-sale și fără a menționa în vreun fel acest lucru, materialul documentar strâns de D-sa.

4. Cu excepția declarației de mai sus, care se cere examinată mai detaliat sub toate raporturile, toate celelalte declarații făcute de colegii tov. Radu Bogdan infirmă aserțiunea că D-sa ar fi folosit în mod abuziv muncă de cercetare și documentare strânsă de alți colegi din Institut.

D I R E C T O R,
Mircea Popescu
 Mircea Popescu.

10b.

Fig. 10a. și b. Adresa directorului Mircea Popescu către Ion Frunzetti.

Conflictul nu se stinsese nici peste doi ani. Persuasiv din fire – spre a nu spune pisălog... – Radu Bogdan a revenit cu o adresă către directorul interimar al Institutului, Răzvan Theodorescu, dorind a fi exonerat de orice bănuială atât în fața contemporanilor, cât și a posterității (Fig. 11 a, 11 b). Între timp avusese loc o ședință de partid în Institut în care fusese reluată problema cea veche și unde i se recunoscuse nevinovăția. În adresa, redactată pe 12 mai 1973 și înregistrată sub nr. 783 din 14 mai 1973, Bogdan spunea, între altele: „Această afirmație [a lui Vasile Drăguț], în întregime calomnioasă, prejudicială grav calitatea morală cu care mi-am întreprins cercetările în problema «Andreescu». În consecință, începând chiar din luna

⁹ Arhiva Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, dosar și document nenumărat.

Iulie 1971, m-am adresat în repetate rânduri Conducerii Institutului, cu rugămintea de a cerceta care este adevărul și de a da, în funcție de concluziile stabilite, o dezmințire publică alegațiilor lui Vasile Drăguț. Conducerea Institutului a întreprins în acest sens o seamă de investigații amănunțite, soldate cu răspunsuri în scris din partea tuturor colegilor mei din sectorul de istoria artei românești moderne și contemporane care au avut pe parcursul anilor sarcini documentare referitoare la arta românească a secolului XIX și XX. La 17 aprilie a.c. a avut loc și o discuție în Organizația de Bază a Institutului, care a lămurit foarte clar și cu unanimitate de opinii, adevărul cu privire la modul cum mi-am efectuat documentarea necesară monografiei «Andreescu». Atât din declarațiile scrise înaintat Conducerii Institutului, cât și din cele produse verbal în cadrul amintitei ședințe, a reieșit deplina corectitudine și integritate morală cu care subsemnatul mi-am realizat documentarea pentru monografia «Andreescu». Față de întârzierea care, din diferite cauze obiective, a intervenit în căpătarea desmințirii solicitate de subsemnatul Conducerii Institutului, îmi permit să revin din nou asupra cererii mele inițiale, rugându-vă totodată să îngăduiți ca răspunsul să fie dat publicității în paginile numărului imediat al revistei Studii și cercetări de istoria artei”¹⁰.

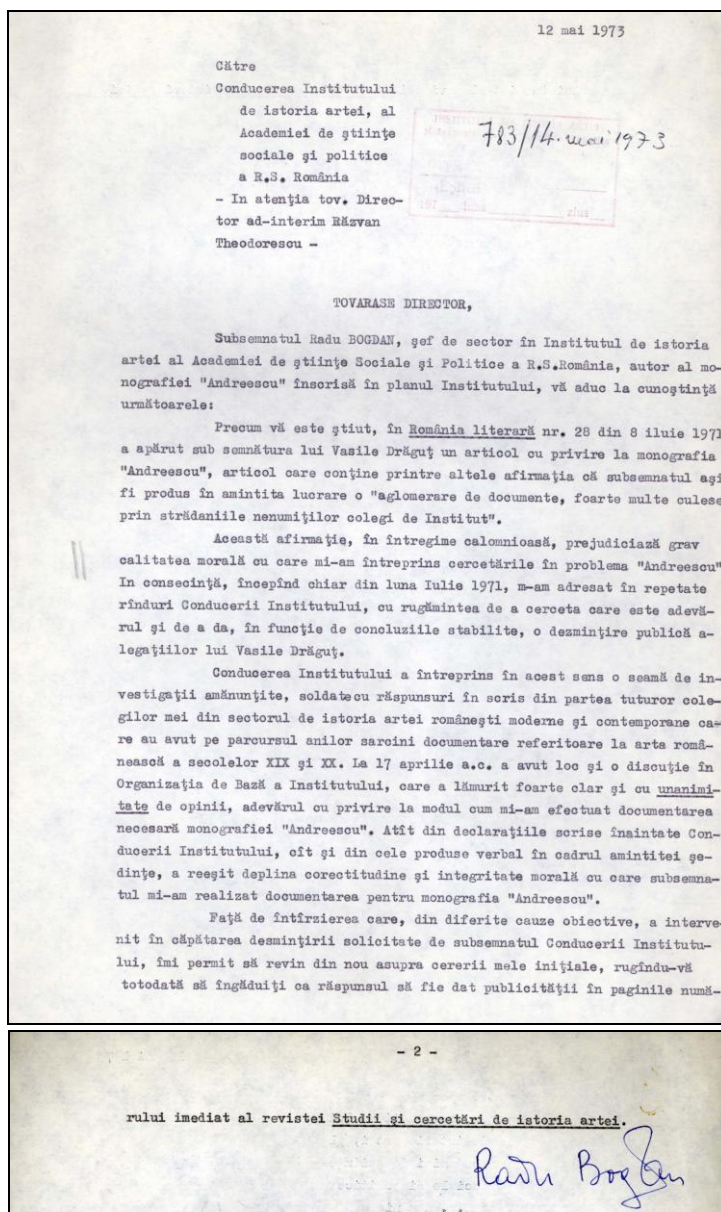

Fig. 11a. și b. Adresa lui Radu Bogdan către directorul interimar Răzvan Theodorescu din 12 mai 1973.

¹⁰ Arhiva Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, dosar și document nenumărat.

În sfârșit, solicitarea lui Bogdan a fost acceptată și directorul interimar i-a dat, în aceeași zi, 14 mai 1973, un răspuns favorabil prezentând și o schiță a textului ce urma să fie dat publicității (Fig. 12). Așa că în numărul 2 al revistei SCIA pe anul respectiv a apărut, pe o pagină de la final, mult așteptata dezmințire, semnată neutru, „Redacția”.¹¹

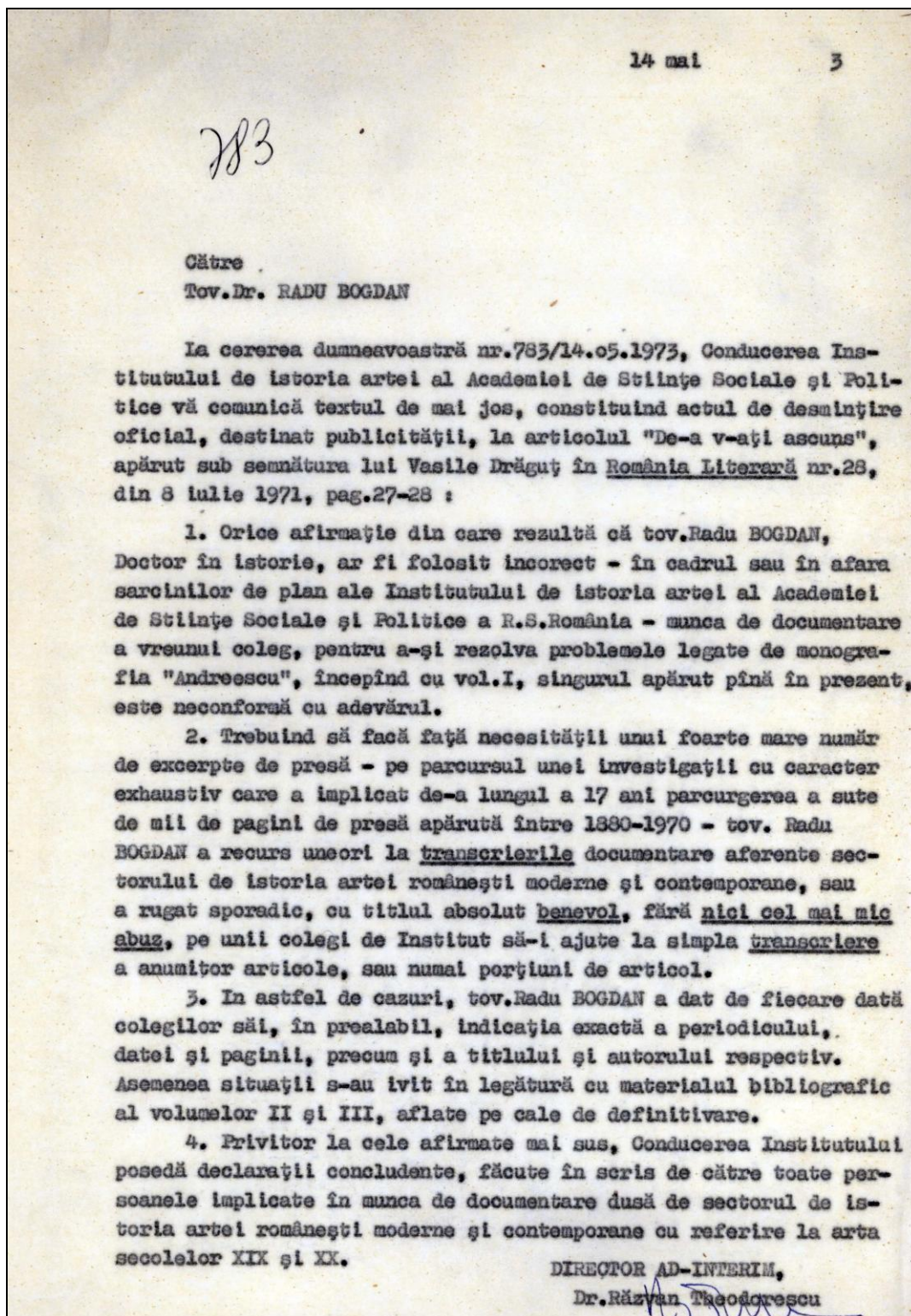

Fig. 12. Răspunsul lui Răzvan Theodorescu către Radu Bogdan din 14 mai 1973.

¹¹ Notă, în SCIA tom 20, nr. 2/ 1973, p. 351.

Să încercăm a ne imagina cum au decurs relațiile dintre Radu Bogdan și Vasile Drăguț atunci când, prin forța lucrurilor și adierea vântului politic, acesta a ocupat fotoliul de director al Institutului de Istoria Artei, între 1975 și 1987! Remus Niculescu, deși era deja pensionar, în 1992, s-a reîntors la Institut, în calitate de director, conducând destinele cercetării de artă până în 1998.

Conflictul dintre Bogdan și Niculescu nu s-a stins vreodată. Spre a-și lichida vechile conturi legate de câteva scrisori ale lui Ion Andreescu ce nu-i fuseseră remise lui spre studiu și publicare și care, la un moment dat, se pierduseră odată cu vinderea unor cărți între ale căror pagini fuseseră puse la păstrare și pentru acuzația că-i folosise documentația fără acord, Radu Bogdan a pornit o nouă campanie împotriva lui Niculescu la finele anilor 80. În paginile revistei *Arta* a publicat, în 1987, trei mari articole despre opera lui Grigorescu prin care a încercat să-l umilească și să-l descalifice pe coleg.¹² Scrise cu venin, cu ton demascator – deprins la cursurile de ideologie marxistă din anii 50 – Bogdan îl critica pe Niculescu pentru lipsa analizei în profunzime a operei grigoresciene și eludarea judecăților de valoare definitive, așa cum, după părerea sa s-ar fi convenit: „Din păcate, contribuția lui R. Niculescu excelează aproape numai în precizări de amănunt, de un interes preponderent documentar, vizând biografia artistului și istoricul operelor, în dauna aportului de idei, a problematizării și a analizelor specific plastice care, ca și lui G. Oprescu, îi rămân în bună parte exterioare; invazia informației mărunte face astfel să se estompeze liniile mari, diriguitoare, ale ansamblului, și să nu se sesizeze decât prea puțin dimensiunea problemelor cu adevărat importante, acolo unde acestea au fost atinse.”¹³ Cu toate acestea, considera că este imperios necesar ca Niculescu să reia și să actualizeze monografia din 1961–1962, dându-i o formă definitivă pentru publicare, precum și catalogul pe care încă nu-l finisase, dar în care se investise multă muncă și bani: „Cred deci că este în primul rând obligația absolută a lui R. Niculescu de a reveni asupra monografiei «Grigorescu», precum și asupra catalogului critic al operei pictorului, ambele de multă vreme abandonate, deși continuă să se creadă contrariul, și de a fructifica public tezaurul de informații și fotografii pe care îl deține, în temeiul sarcinilor de plan avute, punând astfel capăt frânării intervenite de atâta vreme în progresul cunoașterii științifice a marelui artist.”¹⁴ Mai departe, îl acuza de temporizarea publicării catalogului rezonat al operei artistului ce l-a avut în planul de cercetare timp de mulți ani și pe care chiar magistrul lor, Oprescu, îl anunța în prefața monografiei din 1956, *N. Grigorescu, anii de ucenicie*, ca o iminentă apariție: „Cât privește catalogul critic amintit, înscris pentru prima oară în planul Institutului de Istoria Artei încă în 1957 – și în vederea căruia, repet, au fost operate vaste acțiuni de cercetare, efectuându-se totodată un număr imens de fotografii –, este evident că dacă nu a fost realizat până acum, nu va putea fi întocmit și redactat vreodată de R. Niculescu în întregime, probabil nici chiar numai două treimi. Dar anumite catalogări, menite să ofere cât de cât o viziune statistică și să elucideze în felul acesta o seamă de aspecte ale creației lui Grigorescu, amplu controversate, trebuie totuși întreprinse și înaintate tiparului, chiar dacă prin forța lucrurilor ele rămân pentru moment incomplete.”¹⁵ Bogdan se întreba retoric, de parcă el s-ar fi identificat cu întreaga istoriografie națională lipsită, în chip flagrant, de acel esențial instrument de lucru: „Au trecut de la precizările făcute de G. Oprescu aproape două decenii. Ce concluzii trebuie trase și ce justifică atât de grava frustrare pe care o suferă istoriografia de artă românească?”¹⁶ Îl descria pe Niculescu drept un cercetător inconsecvent, care nu reușea să termine nimic din ceea ce începea și, spre a-și susține afirmația, dădea chiar o listă a temelor înscrise în planul de muncă – Sculptorul Ion Georgescu (monografie și catalog), Bursieri români la studii în Germania și Austria – nevalorificate prin publicare, între ele o lucrare despre creația lui Grigorescu din timpul Războiului de Independență ce trebuia să apară în anul centenarului, pe care nu a onorat-o la Editura Meridiane, deși lista ilustrațiilor fusese deja trimisă redacției.¹⁷ În toate aceste critici aduse lui Niculescu, Bogdan părea că nu se vedea pe el însuși și că uitase polemica avută cu Drăguț care îl acuzase de cam aceleași lucruri: amânarea timp de 20 de ani a predării monografiei *Andreescu*, volumul documentar enorm (fișe și

¹² Radu Bogdan, *Țăranul român și peisajul rural ca expresie a specificului național la Grigorescu*, în *Arta* nr. 4/1987, p. 13–16; nr. 6/1987, p. 26–30; nr. 8/ 1987, p. 35–37.

¹³ Idem, *Țăranul român și peisajul rural ca expresie a specificului național la Grigorescu*, în *Arta* nr. 4/1987, p. 16, nota 1.

¹⁴ *Ibidem*, p. 13.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 16, nota 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 16, nota 5.

fotografii) ce nu fusese valorificat în întregime, accentul exagerat pus pe datele biografice, lipsa analizei plastice a operei și înaltul simț teritorial ce nu admiteau ca altcineva să se apropie de zona lui de interes chiar dacă acela ar fi adus însemnate contribuții cu materiale inedite sau o abordare originală.

Radu Bogdan se considera îndrituit, în virtutea experienței ce o acumulase în lunga sa carieră de cercetător, să clarifice aspectele neatrinse sau nedezvoltate de Remus Niculescu – prilej cu care nu se putea abține să nu strecoare câteva înțepături: „Departate de mine gândul de a încerca să suplinesc – ca să spun așa: printr-o trăsătură de condei! – ceea ce decenii de cercetare (și uneori de monopol aproape absolut asupra lui Grigorescu) arată că n-au izbutit. Totuși, dedicându-mă o viață lui Andreescu, n-am putut să nu reflectez în paralel (mă obliga însuși subiectul) asupra lui Grigorescu și să nu mă confrunt cu principalele probleme care făceau din el, incontestabil, cel mai important pictor român, chiar dacă nu și cel mai profund. Atacând subiectul studiului de față – subiect de o inepuizabilă bogăție, dar foarte ingrat ca problematică, deoarece, inevitabil, plutește covârșitor în metafizic, în zone de percepție adesea atât de subtile încât frizează inefabilul – am plecat de la o realitate care, de la sfârșitul secolului trecut și până astăzi, a constituit, dincolo de opera concretă a artistului, substanța instituirii lui, într-o formă sau alta, în conștiința publică: discuția, marcată uneori de înfocate controverse, în jurul specificului național.”¹⁸ Pentru a-l discredita definitiv pe Niculescu, Bogdan sublinia faptul că, deși făcuse studii la Paris și Barbizon, acestuia îi scăpaseră tocmai aspectele legate de valorile picturale ale operei grigoresciene: „Este evident că realismul barbizonist, adesea caracteristic tocmai prin interesul arătat țaranului – și încă de personalități atât de puternice ca Millet și Courbet – n-a rămas fără ecou în pictura de până la 1874 a lui Grigorescu. S-ar părea că acesta este un capitol de mult elucidat, după ce au fost întreprinse atât în țară, cât și, mai ales, la Paris și la Barbizon, cercetări uneori chiar minuțioase. Numai că, – orientate, așa cum am spus mai înainte, aproape exclusiv spre clarificări de ordin biografic și al descoperirii sau identificării unor tablouri – aceste cercetări au vizat foarte puțin problemele picturale propriu-zise, în orice caz ele n-au pătruns în miezul preocupărilor, al căutărilor și soluțiilor, care caracterizau lumea artistic-plastică a mediului parizian și barbizonian din deceniile al cincelea și al șaselea al veacului trecut. (...) Nici chiar din punct de vedere social nu s-au făcut toate corelațiile și nu s-a insistat corespunzător asupra gândirii cu care a venit în contact pictorul român la Barbizon, gândire care nu se poate să nu-l fi înrâurit, cu atât mai mult cu cât, încă din țară, cunoscuse îndeaproape mediul țărănesc.”¹⁹

Și nu numai Niculescu era ținta atacurilor intolerantului monografist al lui Aman și Andreescu, ci și Oprescu, atunci când avea aceleași opinii cu discipolul și colaboratorul său. Bogdan își exprima, vehement, dezacordul privind influența majoră a lui Géricault asupra operei grigoresciene, așa cum susțineau cei doi: „Contrar opiniei lui Remus Niculescu și George Oprescu care consideră că Géricault a însemnat pentru Grigorescu un factor de influență la fel de important și de stăruitor, de-a lungul întregii cariere, ca și Corot, (...) eu consider că influența lui Géricault, departe de a fi jucat rolul decisiv al marelui peisagist francez, s-a limitat la primii ani petrecuți de artistul nostru în Franța, făcându-se simțită în unele portrete și în câteva mici tablouri de istorie. Cum cei doi autori nu citează nici un exemplu posterior lui 1870, din care să rezulte cât de cât o continuitate a acestei influențe, și întrucât personal nu cunosc vreo operă de Grigorescu care s-o ateste dincolo de perioada amintită și să îngăduie astfel o corelare cu elementele noii viziuni a picturii, afirmată în țară, nu m-am oprit decât în treacă la înrâurirea exercitată de Géricault.”²⁰ Cu aceste articole, Bogdan și-a satisfăcut, probabil, dorința de răzbunare față de Niculescu care nu a replicat în vreun fel la aceste atacuri și dezvoltări „colegiale”.

*

Deși personalități marcante ale culturii naționale, de egală valoare în domeniul lor, acești prodigioși cercetători erau oameni și, ca orice muritor, erau stăpâniți de trăiri puternice, de invidii, de dușmănie, de ură, care-i făceau să tragă adesea spadele și să se provoace la duel în agora!

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ *Idem*, *Țăranul român și peisajul rural ca expresie a specificului național la Grigorescu*, în *Arta* nr. 6/1987, p. 27.

²⁰ *Idem*, *Probleme ale specificului național în pictura lui Grigorescu*, în *Arta* nr. 8/1987, p. 37, nota 60.

